

This article was published in in *Prana: Tijdschrift voor spiritualiteit en randgebieden der wetenschappen* no. 116 (december 1999/januari 2000): 57-60. It is part of a collection of 19 articles written for *Prana* no. 116 by members of the *Nederlands Genootschap voor Godsdienstwetenschap* (NGG, Dutch Association for the Study of Religions). The page numbers have been entered into the text between square brackets and are set in bold.

Jan Platvoet

‘Ogottegottegottegot’

Religie en emotie

Godsdienst en emotie zijn sinds oudsher nauw met elkaar verbonden. Ieder ritueel, maar vooral godsdienstig ritueel, vestigt in de deelnemers meestal een diep gevoel van verbondenheid, speciaal als men die rituelen al sinds de kinderjaren regelmatig met elkaar viert. Rituelen vestigen telkens opnieuw een achtergrond voor het dagelijks leven waardoor mensen er zich in thuis voelen en zich als vanzelfsprekend tot één gemeenschap verbonden voelen met hun natuurlijke omgeving, met hun medemensen en met de onzienlijke wereld zoals die in hun geloofsvoorstellingen wordt voorgesteld. Die verbondenheid en dat geloof helpt gelovigen ook de gebeurtenissen te boven te komen die hen emotioneel diep aangrijpen, zoals tegenslag, ongeluk, ziekte, het verlies van een kind of geliefde en het vooruitzicht van de eigen dood. Het stelt hen in staat die gebeurtenissen, hoe droevig ook, te plaatsen, of er minstens zo mee te leren leven dat zij er emotioneel niet aan ten ondergaan.

Die emoties worden niet alleen beleefd in de collectieve rituelen waarin de hele lokale gemeenschap de vaste gang van de seizoenen viert, zoals in de Kerstnacht; of in die voor familie, vrienden en bekenden die de vaste gang van het leven van mensen begeleiden, zoals die bij geboorte, huwelijk en overlijden. Ze worden ook beleefd in de incidentele rituelen waarin geluk wordt gevierd of waarin om hulp wordt gevraagd om onheil te verdragen. En ook in die rituelen waarin vroeger de oorzaak van onheil werd bezworen of verdreven. Zowel de rituelen van het te verdragen verdriet, als die van de verontwaardiging waarmee men vroeger een ‘duivel’ of ‘demon’ uitdreef (en uitdrijft in enkele varianten van hedendaags christendom en in veel andere religies), die van de woede waarmee men iemand van ‘heksery’ beschuldigde en soms zelfs doodde, of iemand die men van ‘toverij’ verdacht vervloekte, en die van de religieuze eed (‘Moge God mij verdoemen als ik niet de waarheid spreek’) waarmee men het gerecht van de waarheid van zijn versie van een twist wist te overtuigen, waren of zijn gebeurtenissen die personen, groepen en gemeenschappen emotioneel diep beroerden of beroeren.

Daarnaast geven godsdiensten gelovigen gelegenheid tot het ontwikkelen van speciale emotionele bindingen. Voor iedere gelovige zijn in het huidige westerse christendom bijvoorbeeld een aantal modellen voor zo'n emotionele band beschikbaar. Daaronder die tot 'God' als 'Vader'; of in de orthodoxe en rooms-katholieke kerken die tot 'Maria' als 'Moeder van Altijddurende Bijstand', 'Troosteres der Bedroefden', 'Moeder van Smarten' en op talloos andere titels; en die tot 'heiligen', overleden gelovigen met een grote voorbeeldfunctie, waarvan men gelooft dat zij aan hen die met hen een relatie van toewijding onderhouden, bijstand verlenen bij bepaalde moeilijkheden of hen in het algemeen zullen beschermen. Voor gelovigen die heel hun leven aan godsdienst wijden zijn er nog andere modellen beschikbaar, zoals die tot 'Christus' als 'mystieke bruidegom' voor [58] zusters in contemplatieve kloosters, of die van de 'mystieke vereniging' met 'God' waar mystici, christelijke en andere, naar streven.

Godsdienst en seculiere emotie

Hoe diep de eeuwenlange band tussen godsdienstig ritueel en emoties in de culturen van mensen heeft gewerkt blijkt met name uit het feit dat korte standaard uitdrukkingen van godsdienstige oorsprong waarmee hevige emoties kunnen worden gelucht, nu in bijna alle gevallen in een volstrekt godsdienstloze context worden geuit zonder enige bedoeling om naar hun oorspronkelijke godsdienstige inhoud te verwijzen. De uitroep 'Mijn god!' kan nog steeds door een gelovige als klacht, en zelfs als aanklacht, tot 'God' worden gericht wanneer die gelovige iets is overkomen dat niet te dragen valt of niet te bevatten is en hij of zij die twee woorden uitspreekt in een religieus ritueel of op een moment van persoonlijke godsdienstige bezinning. Omdat echter de uitdrukkingen, die oorspronkelijk dienden om in een religieuze context aan emoties van diep verdriet, grote verslagenheid, rouw, of van vrede en vreugde uiting te geven, bij ons sinds lang door dat gebruik een zeer grote emotionele uitdrukingskracht hebben gekregen, bleken zij ook uitermate geschikt om ook op onverbloemde wijze uiting te geven aan een nog breder scala van volslagen ongodsdienstige emoties, waaronder vooral die van verbazing, ergernis, verontwaardiging en woede. Ze worden dan ook sinds lang voor dat doel gebruikt zonder nog enige verwijzing naar hun oorspronkelijke godsdienstige betekenis te impliceren. Een 'godallemachtig' bij iets dat verbazing wekt, een hartgrondig 'godnogaantoe', als men op het nippertje de bus of trein mist, of 'godverdomme' of 'goddomme' als men zijn scheenbeen pijnlijk stoot, zijn daar voorbeelden van die iedereen kent. Evenzo de uitroep '*Jesus Christ!*' die voor datzelfde doel bij huidige jongeren massaal dienst doet en die weinig meer of minder uitdrukt dan het al even Amerikaanse '*Shit!*'.

Krachttermen om dit soort gevoelens te luchten blijken behalve aan godsdienst voornamelijk te zijn ontleend aan dat andere met even diepe en ambivalente emotionaaliteit beladen gebied, de seksualiteit. Evenmin als 'goddomme' de bedoeling heeft om naar 'God' te verwijzen, laat staan 'God' aan te roepen om 'Hem' te vragen de spreker te 'verdoemen', bedoelen de aan de seksualiteit ontleende krachttermen naar genitaliën

te verwijzen als men iemand toevoegt dat hij een ‘lul’ is. De oorspronkelijk religieuze of sexuele betekenis is op het moment van het emotionele gebruik geheel afwezig. Die afwezigheid van de oorspronkelijke religieuze context en bedoeling blijkt ook uit de vervorming die dat soort krachttermen geleidelijk ondergaan, bijvoorbeeld van ‘godverdomme’ naar ‘goddomme’, ‘potverdomme’, ‘potverdorie’, ‘verdomme’, ‘verdorie’, enz. Daarbij wordt de uitdrukking ‘beschaafder’ en neemt haar emotionele uitdrukingskracht af naarmate de afstand van de klankvorm tot de oorspronkelijk godsdienstige uitdrukking groter wordt.

Daarom kan iemand die uitdrukkelijk niet, of niet meer, in ‘God’ gelooft, heel goed met uitroepen als ‘mijn god!’, ‘god allemachtig!’, ‘godnogaantoe!’, of ‘mijn hemel!’ zijn of haar verbazing of frustratie uiten zonder enig godsgeloof of verwijzing naar ‘God’ te impliceren. Hij of zij gebruikt dan slechts de sinds lang in onze taalcultuur gegeven mogelijkheid om met die van oorsprong religieuze termen krachtige emoties van ergernis, woede, vertwijfeling, verbazing, enz. te ventileren. Ook minder heftige emoties kunnen er door iemand die uitdrukkelijk niet (meer) in ‘God’ gelooft mee worden uitgedrukt, zoals uit het onderstaande blijkt.

‘Ogottegottegottegot’¹

Een Nederlandse vrouw liet zich onlangs dit ‘ogottegottegottegot’ ontvallen in een interview over haar godsdienstige ontwikkeling. Zij stamt uit een gelovig rooms-katholiek gezin. Nadat zij begin vijftiger jaren in een van de vele r.k. kloosters was ingetreden, nam zij in de jaren zestig actief deel aan de religieuze revolutie die in de katholieke kerk in korte tijd de traditionele latijnse liturgie, het biechten en de heiligenverering wegvaagde. Goed geschoold en kritisch denkend nam zij deel aan het emancipatieproces binnen het kloosterleven. Het habijt werd eerst tot een blauwe jurk gemoderniseerd en daarna vervangen door gewone vrouwenkleden. Ze [59] oriënteerde zich breed in de samenleving en over andere culturen en godsdiensten. Zoals zo vele andere religieuzen ging ze in de jaren zeventig met een groepje medezusters buiten het klooster wonen. Ze schoolde zich verder, werkte hard en trad tenslotte na een kwart eeuw kloosterleven uit.

De behoefte aan geestelijke verdieping bleef echter. Ze vond die in de tweede helft van de jaren tachtig in een meditatiegroep die door een boeddhistische monnik werd geleid. De boeddhistische meditatie deed haar veel goed, maar ze was lange tijd in emotionele verwarring omdat het boeddhisme haar zo kaal overkwam. Het kende immers geen persoonlijke ‘God’ die je kon dienen. Die verwarring verdween geleidelijk toen ze inzag dat het begrip ‘God’ een concept is waarin een ontwikkelingslijn te ontdekken valt. In ‘natuurgodsdiensten’ had men ‘God’ in een natuurverschijnsel of in een dier gezien; in ‘latere’ godsdiensten had men hem eerst als strenge rechter voorgesteld

¹. Ik dank Annette Jansen dat ik in dit deel gebruik heb mogen maken van enkele gegevens uit haar nog lopend onderzoek. Ik dank haar ‘onderzoekobject’ voor haar kritische reactie op eerdere versies van deze paragraaf.

en daarna als liefdevolle vader. In al die 'theïstische' godsdiensten stond 'God' centraal. In het boeddhisme stond echter de mens centraal en de verlichting die hij zou kunnen bereiken. Uiteindelijk kon ze de godloosheid van het boeddhisme aanvaarden door 'God' op te vatten als een term voor het cosmische proces waarin alles op een geheel onpersoonlijke wijze is begrepen. Daarop werd ze begin negentiger jaren boeddhiste door haar 'toevlucht tot de leer van de Boeddha te nemen'.

Helemaal zonder moeite ging dat niet. Dat bleek toen ze in het centrum waarin zij had leren mediteren ging wonen om het te leiden. In de meditatiekamer stonden ook boeddhabeelden die allochtone boeddhisten met wierook, enorme kaarsen, geld en andere gaven kwamen vereren. Voor hen fungeerde het centrum als een tempel waar zij konden komen offeren en bidden en met wijwater besprenkeld werden, waar ze een orakel konden krijgen door de *I Tjing* kaarten te gooien en de monnik of non een donatie gaven. De zware wierooklucht en walmende kaarsen voor de beelden en het andere onhollandse gebrek aan netheid en hygiëne dat zij in het centrum aantrof deden haar in een interview verzuchten: "Oh, ik vond het zo'n grijs, en zo donker en zoveel rook, en *smoke*, en ik dacht ogottegottegottegot ...." Met dit 'ogottegottegottegot' luchtte ze haar gemoed zonder hoe dan ook naar haar vroeger geloof in 'God' te verwijzen.

Dat was evenmin het geval toen ze sprak over wat ze als haar twee tegenstrijdige levenstaken zag: haar eigen verlichting, en de uitbouw van het meditatiecentrum opdat andere [60] mensen ook de weg naar de verlichting zouden kunnen vinden. Ze meende dat ze niet uitsluitend voor haar eigen verlichting in het meditatiecentrum kon gaan wonen. In dat gesprek verzuchtte ze: "Waar zijn we [anders] in godsnaam mee bezig!".

Sinds lang

Deze ontkoppeling van de godsdienstige en emotionele functies van oorspronkelijke religieuze standaard-uitdrukkingen lijkt, op het eerste gezicht, typisch iets van onze huidige samenleving. Godsdienst verliest daarin snel terrein en boet sterk in aan invloed op de geesten van veel mensen door de toename van wetenschap, technisch vernuft, welvaart, communicatie, scholing en vermogen tot kritisch denken. Deze ontkoppeling is echter niet recent, zoals ik hierboven al aangestipte. Ook in samenlevingen waarin niemand uitdrukkelijk ongodsdienstig is en godsdienst met vele andere bereiken van het leven intiem is verweven vinden we die ontkoppeling reeds volop. Daarvan ter illustratie slechts één voorbeeld uit de etnografie van godsdiensten van volkeren zonder schrift. De Britse antropoloog Evans-Pritchard, die tussen 1926 en 1930 bijna twee jaar lang onderzoek onder de Azande in het zuiden van de Soedan deed en hun taal beheerste,² hoorde hen nooit tot God bidden en zelden het woord *Mbori*, 'God', gebruiken. Als ze dat woord al gebruikten was het in een emotioneel geladen uitroep om hun ergernis of verbazing over iets te uiten.³ Hij hoorde hen, als ze een in hun ogen wonderbaarlijk product uit Europa zagen, van verbazing uitroepen: *Mbori a-*

---

². Zie Burton 1992: 44.

mangi e, 'God moet dat wel gemaakt hebben', of gewoon *Mbori*. Dat betekende niet meer, zei Evans-Pritchard, dan het *Good heavens!*, of *By Jove!*, waarmee een Engelse *gentleman* zijn verbazing op zijn eigen 'beschaafde' wijze zou hebben uitgedrukt,⁴ of het 'goeie grutten!' dat een Nederlander er misschien voor zou gebruiken.

Verwijzingen

Burton, J.W., 1992, *An Introduction to Evans-Pritchard*. Fribourg: University Press.

Evans-Pritchard, E.E., 1936/1962, 'Zande theology', in Evans-Pritchard 1962: 162-203

Evans-Pritchard, E.E., 1962, *Essays in Social Anthropology*. London: Faber & Faber.

---

³ . Evans-Pritchard 1936/1962: 173.

⁴ . Evans-Pritchard 1936/1962: 172.